مجله علمی سلام
Salam Academic Journal
Journal Homepage: https://www.resaearch.salam.edu.af
پنځم کال، نهم او لسم گڼه، د منی ۱۳۹۹ هـ.ش

موضوعي تفسير ، پيژندنه ، ارزښت ، او کړنلاره

The introduction of thematic interpretation of Quran (Tafseer) its value and methods

DOI: 10.64104/v5.Issue9-10.n5.2020

دکتور فصیح الله عبدالباقی[1]

ISSN: 3078-9583 (Online) ISSN: 3078-9575 (Print)
تاريخ نشر: ۱۳۹۹/۰۹/۱۰ تعداد صفحات: ۲۷ از ۹۵ تا ۱۲۱

پیلیزه

الحمد لله، والصلاة والسلام على سيدنا رسول الله، وعلى آله وصحبه ومن والاه، أما بعد:

قرآن کریم د الله تعالی کلام او د انسانانو د لارښوونې لپاره د هغه سبحانه وتعالی له لوري آخرني پیغام دی، لدی امله چې دا مبارک کتاب د مسلمانانو د ژوند لارښود او رهنما دی، (هَـذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ[1] ژباړه: دا د خلکو له پاره ډانگ پیلي تنبیه ده او له الله نه وېرېدونکیو ته هدایت او نصیحت دی.

مسلمانانو د تاریخ په اوږدو کې تر ننه پورې په هراړخیز ډول د دی ستر کتاب خدمت تر سره کړی، او دقیامت تر ورځې پورې به ان شاء الله دا لړی ادامه مومي، د امت سترو سترو علماو خپل ژوند د قرآن کریم د خدمت لپاره وقف کړی و او په ډګر کې یې بې ساري خدمتونه سر ته رسولي، د دی خدمتونو په لړ کې یو ډګر هم د قرآن کریم د تفسیر دی په سلګونو علماو او مفسرینو دا مبارک کتاب تفسیر کړی او د خپل توان سره سم یې قرآني مفاهیم د انسانانو مخ ته ایښي ، لله الحمد اوس مهال په اسلامي کتابتون کې په سلګونو چاپ او ناچاپ تفسیرونه لرو چې هر یو یې په خپل وار او خپل ځای قیمتي ملغلری لري.

په ټوله کې مهال د قرآن کریم تفسیر په څلور ډولونو (تحلیلی،اجمالي، مقارن او موضوعي) ویشلي شو.

لدی امله چې د تفسیر په ډګر کې موضوعي تفسیر نسبتا نوی دی مهال په دی لیکنه کې هڅه کړی چې د موضوعي تفسیر اړین او بنسټیز اړخونه وڅیړو او د محترمو لوستونکو او په ځانګړي ډول د قرآني علومو مینه والو مخ ته یې کیږدو، موضوع ته په کتلو سره په دی لیکنه کې لاندې مطالب په پام کې نیول شوی دي:

- د موضوعی تفسیرپیژندنه
- د موضوعي تفسیرتاریخي پړاوونه
- د موضوعي تفسیر د منځته راتللو لاملونه

[1]. د سلام پوهنتون دعلمي کدر غړي، +93788654387 Fasih.1392@gmail.com

- ❖ د موضوعي تفسير ډولونه
- ❖ د موضوعي تفسير او نورو تفسيري کړنلارو تر منځ توپير
- ❖ د موضوعی تفسير ګټې
- ❖ د موضوعي تفسير مناهج او کړنلارې
- ❖ د موضوعي تفسير په اړوند ځانګړي کتابونه او ليکنې

د موضوعي تفسير پيژندنه

د موضوعي تفسير د پيژندنی لپاره اړينه ده چې د دی مرکب داوړه برخې (تفسير او موضوع) بايد و پيژنو.

لومړې: تفسير

تفسير عربي کلمه ده چې د(فسر)څخه اخستل شوی د(بيانولو،څرګندولو ، ظاهرولو او روښانه کولو) په معنی استعماليږي 2.

امام راغب په خپل کتاب مفردات القرآن کی وايي: التفسيرإظهار المعنى المعقول 3 .

او تفسير د (فسر) څخه د مبالغې په توګه استعمال شويدی لکه چې الله تعالی فرمايي: {وَلا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا} 4 ژباړه: او (په دې کښې دامصلحت هم دی) چې کله هغوی تاته کومه بې سابقې خبره (يا حيرانوونکې پوښتنه) راوړي دهغې سم ځواب مونږپه خپل وخت تاته درکړ او په ډېر ښه ډول سره موخبره روښانه کړه.أي أحسن توضيحًا وبيانًا للمطلوب.يعنی په ډير ښه وضاحت او څرګندونې سره.

او په ا صطلاح کې علماو د تفسير ګن شمير تعريفونه کړيدي د هغوی له جملې څخه شيخ عبدالعظيم زرقاني 5 وايې چې:(علم يبحث فيه عن القرآن من حيث دلالته على مراد اللّه تعالى بقدر الطّاقة البشرية).

تفسير هغه علم دی چې په هغه کې د انساني توان سره سم د قرآن کريم په اړوند څيړنه کيږي تر څو د هغه څخه د الله تعالی مراد معلوم کړای شي.6

دويم :موضوعي:

موضوعي د (وضع) څخه اخستل شوی، او (وضع) په لغت کې يو شی په يو ځای کې اچولو او غورځولو ته ويل کيږي. ابن فارس وايي:الواو والضاد والعين: أصلٌ واحد يدلُّ على الخَفْض [للشيء] وحَطِّه. ووَضَعتُه بالأرض وضعاً، ووضَعت المرأة ولدَها.7

---

2. الصحاح تاج اللغه وصحاح العربيه٢/ ٧٨١ د إسماعيل بن حماد الجوهري ليکنه د أحمد عبد الغفور عطار تحقيق د چاپ ځای: دار العلم للملايين – بيروت د چاپ نوبت: څلورم1407 ه - 1987 م او: المصباح المنير٢٤٥/١ د أحمد بن محمد بن علي الفيومي المقري ليکنه.چاپ کوونکې: المکتبة العصرية

3. المفردات في غريب القرآن: 571. دأبو القاسم الحسين بن محمد ليکنه د محمد سيد کيلاني تحقيق،اناشر دار المعرفة، د چاپ ځای : لبنان

4. [الفرقان: 33]

5. محمد العظيم الزُّرْقاني (د زا په پيښ سره) : د مصر په جعفريه سميه د غربي ولايت اوسيدونکې او زرقاني ورته د زرقان ښار لورې ته د نسبت په وجه ويل کيږي ، د څوارلسمې هجري پيړۍ په پيل کې ريږدلې او په کال ١٣٦٧ هجري قمري د قاهرې په ښار کې وفات شوی دی.د ازهر پوهنتون د اصول الدين له فاکولتې څخه فارغ شوی او بيا په همغه فاکولته کې د تفسير او حديث د استاد په حيث دنده تر سره کړی، د مشهورو کتابونو له جملې څخه يې يو هم (مناهل العرفان في علوم القرآن) .ووينې:الأعلام للزرکلي210/6

6. مناهل العرفان فی علوم القرآن، ج 1، ص 471، د محمد عبد العظيم، الزرقانی ليکنه ، دچاپ ځای: دار احياء التراث العربی.

7. معجم مقاييس اللغة ١١٧/٦د أبو الحسين أحمد بن فارس بن زکريا ليکنه د عبد السلام محمد هارون په تحقيق، چاپ: دار الفکر د چاپ نوبت: 1399هـ - 1979م.

يعنی: د (واو،ضاد او عين)عربي ريښه د يو شي په يوځای کې په غورځولو او اچولو دلالت کوي لکه چې عرب وايي: فلانې شې مې پر مځکه وغورځاوه ، يا مثلا وايې: ښځې خپل ماشوم واچوه.

موضوع د تفسير په اصطلاح کې:هره هغه مسآله يا کړنه چې د عقيدې،ټولنيزو اخلاقو، کائناتو يا کوم بل شي پورې تړلې وي او د قرآن کريم په آيتونو کې د بحث او څيړنې لاندې نيول شوی وي.8

دکتور عبدالستارسعيد9 وايي: دا لغوي معنی د موضوعي تفسير په مفهوم کې په څرګند ډول تر سترګو کيږي پدی ډول چې يو مفسر په موضوعي تفسير کې د ټاکلې موضوع اړوند ټول معلومات په يو ځای کې راجمع کوي او د هغه وروسته بيا بله موضوع پيل کوي .10

د موضوعي تفسيرتعريف:

له دی امله چې موضوعي تفسير نوې علم دی معاصرو پوهانو د دی تفسير ګڼ تعريفونه کړيدي چې د ځينو څخه يې په لاندی ډول يادونه کوو:

- ❖ د قرآني لر ليد څخه يوه فکري، ټولنيزه ،کائناتي يا کومه بله موضوع په داسې توګه څيړل چې په پايله کې د نومورې موضوع په اړه قرآني تصور روښانه شي.
- ❖ د يوی موضوع په اړوند په قرآن کريم کې تيت وپرک ټول هغه آيتونه چې (لفظا يا حکما د هغه پورې تړلي وي) راغونډه ول او د قرآن کريم د مقاصدو په رڼا کې يې تفسيرول.
- ❖ د قرآن کريم د يو سورت يا ګڼو سورتونو په رڼا کې يوه ځانګړې موضوع څيړل او بيانول.
- ❖ موضوعي تفسير يو داسې علم دی چې په هغه کې د قرآن کريم په بيلا بيلو مسائلو کې (چې د معنی يا موخې او هدف په اعتبار ورته والی ولري) په داسې توګه څيړنه او بحث کيږي چې د هغې اړوند خواره واره آيتونه راغونډيږي، په ځانګړي ډول او د ځانګړي شرطونو په نظر کې نيولو سره په هغه کې غور او فکر ترسره کيږي تر څو د نومورې موضوع معنی او مفهوم روښانه او بيلا بيل عناصر يې استنباط کړای شي، او د راغونډ شويو آيتونو تر منځ عمومي تړاو اواړيکه څرګنده شي.11
- ❖ او يو تعريف په دی توګه شوی چې:(هو علم يتناول القضايا حسب المقاصد القرآنية من خلال سورة أو أكثر).

موضوعي تفسير يو داسې علم دی چې په هغه کې د قرآني مقاصدو سره سم ځانګړې کړنې او مسائل څيړل کيږي البته

8.مباحث في التفسير الموضوعي ص٨ د دکتورمصطفی مسلم ليکنه، دچاپ ځای: دار القلم ،الطبعة: الرابعة 1426هـ - 2005م.

9. دکتورعبد الستار فتح الله سعيد– په مصر کې د کفرپه سيمه کې - چې د بحيره ولايت په مربوطاتو کې ده- په کال ۱۳۵۰ هجري قمري کې زيږدلی د قرآن کريم د حفظ کولو وروسته يې خپلی لوړی زده کړې په ازهر کيې د اصول الدين په فاکولته کې سرته رسولي، بيا يي د نړی په بيلا بيلو پوهنتونونو کې (لکه: جامعة الإمام الإسلامية رياض، وكلية أصول الدين قاهرة، وجامعة أم القرى مكة المكرمة) د تدريس چارې سرته رسولي،نومورې د اخوان المسلمون نړيوال خوځښت د قيادتونو څخه شميرل کيږي چې يو وخت د مکتب ارشاد غړې هم پاتی شوی،استاد ګڼ تاليفات لري چې د هغی له جملې څخه: المنهاج القرآني في التشريع- معركة الوجود بين القرآن والتلمود -المدخل إلى التفسير الموضوعي -الغزو الفكري -العلم والعلماء في ظل الإسلام) يادولای شو.ووينی:https://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=176297 ملتقی اهل الحديث

10 - .المدخل إلى التفسير الموضوعي 20، 23. د دکتور عبد الستار فتح الله ليکنه.د چاپ ځای:دار التوزيع والنشر الإسلامية، القاهرة.

11. د دی تعريفونو لپاره وګورئ:المدخل إلى التفسير الموضوعي: ص20؛ او دراسات في التفسير الموضوعي د دکتور زاهر عواض ليکنه:ص 7.

دا څېړنې کله د يو سورت او کله د بيلابيلو سورتونو په ترڅ کې صورت نيسي.12

د دی تعريفونو په مينځ دا آخرنې تعريف په دوه دليلونو راجح دی لومړی دا چې له لنډ او مختصر دی او بل دا چې د موضوعي تفسير دوه بنسټيزو ډولونو ته پکې اشاره شويده.

د موضوعي تفسير تاريخي پړاوونه:

د معلوماتو پر بنسټ د موضوعي تفسير اصطلاح ډيره پخوانی نه ده، پخوانيو مفسرينو په خپلو تفسيرونو کې دا اصطلاح اصلا نه ده کارولې، د تفسير په ډگر کې د لومړي ځل لپاره دا اصطلاح هغه وخت رامنځته شوه کله چې په تيره هجري پيړی (په څوارلسمه پيړی) کې د مصر د ازهر پوهنتون د اصول الدين په فاکولته کې تدريسي هيآت دا مضمون(موضوعي تفسير) د تفسير په څانگه کې مقرر کړ، که څه هم د موضوعي تفسير اصطلاح د تفسير په ډگر کې نوې ده ولې د دی ډول تفسير عناصر خپله د رسول الله صلی الله عليه وسلم د زماني څخه د تفسير په مجال په څرگند ډول تر سترگو کيږي، ډير ځله رسول الله صلی الله عليه وسلم ځينې مسائل د قرآن کريم د بيلا بيلو آيتونو په رڼا کې تفسير کړي او د هغی مدلول او مفهوم يې صحابه کرامو رضوان الله عليهم ته روښانه کړې د بيلگې په توگه:

په صحيحينو کې د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه په روايت داسې راغلي:لما نزلت هذه الآية: {الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ}[13] شق ذلك على الناس، فقالوا: يا رسول الله وأينا لا يظلم نفسه؟ قال: "إنه ليس الذي تعنون، ألم تسمعوا ما قال العبد الصالح: {إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ}[14] ، إنما هو الشرك".[15]

يا د امام بخاري[16] هغه حديث چې وايې:أن رسول الله صلى الله عليه وسلم فسر مفاتح الغيب في قوله تعالى: {وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ} [17] فقال: "مفاتح الغيب خمس: {إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ}.[18]

په همدی ډول د صحابه کرامو په اړه راغلي چې هغوی کله ناکله داسې انگيرله چې گوا کې د قرآن کريم په ځينو آياتونو کې تعارض دی بيا به يې بيلا بيل آيتونه راغونډ کړل او درست او صحيح مدلول به يې تر لاسه کړ د بيلگې په توگه د امام بخاری دا روايت چې سعيد ابن جبير رحمه الله وايي: قال رجل لابن عباس رضي الله عنهما إني لأجد في القرآن أشياء تختلف علي، قال: {فَلا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلا يَتَسَاءَلُونَ} ، {وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ} ، {وَلا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا} ، {وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ} فقد كتموا في هذه الآية، وقال تعالى: {أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا، رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا، وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا، وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا} فذكر خلق السماء قبل الأرض، ثم قال تعالى: {قُلْ أَإِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ} إلى قوله: {طَائِعِين} فذكر في هذه خلق الأرض قبل خلق السماء. وخلق الأرض في يومين ثم خلق السماء ثم استوى إلى السماء فسواهن في يومين آخرين ثم دحى الأرض ودحيها أن أخرج منها الماء والمرعى وخلق

[12]. مصطفی مسلم مباحث في التفسير الموضوعي ص٨

[13] . [الأنعام: 82]

[14] . [لقمان: 13]

[15] . صحيح البخاري، كتاب التفسير: 6/ 20، صحيح مسلم، كتاب الإيمان: 1/ 80

[16] - صحيح البخاري، كتاب التفسير: 5/ 193.

[17] . [الأنعام: 59]

[18] . [لقمان: 34]

الجبال والرمال والجماد والآكام وما بينهما في يومين آخرين فذلك قوله تعالى: {دَحَاهَا}[19]. او داسی نور ګڼ مثالونه وجود لري.

له همدی ځایه تفسیر پوهانو دا تفسیري قاعده وضع کړه چې(القرآن يفسر بعضه بعضا) یعنی دا چې قرآن کریم ډیر ځله خپله خپل تفسیر کوي په یو ځای کې یو آیت مجمل ذکر شوی وي په بل ځای کې د هغه تفصیل موجود وي، یا په یو ځای کې یو حکم مطلق ذکر شوی وي په بل ځای کې هغه مقید شوی وي، ځکه امام ابن

تیمیه20 په خپله رساله (مقدمة فی اصول التفسیر) کې داسې لیکي:

"إن أصح الطرق في ذلك -أي في تفسير القرآن- أن يفسر القرآن بالقرآن، فما أجمل في مكان فإنه قد فسر في موضع آخر، وما اختصر في مكان فقد بسط في موضع آخر" 21.

یعنې:د قرآن کریم د تفسیر تر ټولو غوره طریقه دا ده چې قرآن کریم پخپله په قرآن تفسیر کړای شي، ځکه چې ډیر ځله مجمل او مختصرآیتونه او احکام په نورو ځایونو کې مفصل راغلي دي.

لکه د بیلګې په ډول چې الله تعالی په سورة النحل فرمایي: {وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ} 22 ،یعنی ای محمد - صلى الله عليه وسلم – موږ پر یهودانو چې څه حرام ګرځولي لدی مخکې مو تاته بیان کړي دي ، کله چې موږ د قرآن کریم نورو آیتونو ته مراجعه کوو وینو چې د دی آیت دا مجمله خبره په نورو آیتونو کې په تفصیل ذکر شوی ده ، او د دی اجمال په نتیجه کې چې کوم ابهام تر سترګو کیده هغه رفع شوی دی لکه د سورت انعام په ۱۴۶ آیت کې الله تعالی فرمایي: {وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ}[23]

ژباړه:اوکومو خلکو چې یهودیت غوره کړ پر هغو مونږ ټول نوکانو والا ځناور حرام کړي وو، او د غوایانو او پسونو وازده هم،له هغې نه پرته چې دهغو په پختیو یاد هغو په کولمو یا په هډوکو پورې نښتې وي،دا مونږ د هغو د سرغړونې سزاهغوی ته ورکړې وه او دا څه چې مونږ وایو بیخي رینښتیا وایو.

او یا لکه په دی آیت کې چې الله تعالی فرمایي: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ الأَنْعَامِ إِلاَّ مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ} 24. ای مؤمنانو! د عهدونو او بندیزونو پوره مراعات وکړئ ستاسې له پاره د څاروېو ټول ډولونه حلال وګرځول شول ، پرته له هغو چې وړاندې به تاسې ته وښودل شي.

---

[19] - صحيح البخاري، كتاب التفسير: 6/ 36

[20]. شيخ الإسلام أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام ابن عبد الله بن أبي القاسم الخضر النميري الحراني الدمشقيّ الحنبلي، أبو العباس، تقي الدين ابن تيمية: د حران په سیمه ٦٦٢هجري قمري کی زیږدلی ټول عمر یي د دین په دعوت،درس او تدریس او تالیف کې تیر کړی، د مشهور کتابونو له جملی څخه یې: (السياسة الشرعية) (الفتاوى) (الإيمان) (الجمع بين النقل والعقل) (منهاج السنة) و (الفرقان بين أولياء الله وأولياء الشيطان) و (الواسطة بين الحق والخلق) و (الصارم المسلول على شاتم الرسول) و (مجموع رسائل) و (نظرية العقد) (تلخيص كتاب الاستغاثة) (رفع الملام عن الأئمة الأعلام) (القواعد النورانية الفقهية) و (التوسل والوسيلة) و (نقض المنطق) او داسی نور،نوموړي امام په کال۷۲۸ هجري قمري کې په دمشق کې وفات شوی.ووینئ: والدرر الكامنة 1: 144 ،البداية والنهاية 14: 135 ،النجوم الزاهرة 9: 271

[21]. ابن تيمية ،مقدمة في أصول التفسير دعدنان زرزور په تحقیق:ص 93.

[22]. [النحل: 118]

[1]. [الأنعام: 146]

[24]. [المائدة: 1]

د سورت المائده په لومړي آيت کې د څارويو د محرماتو په اړوند وويل شو چې: ستاسې له پاره د څارويو ټول ډولونه حلال وگرځول شول ، پرته له هغو چې وړاندې به تاسې ته وښودل شي، کله چې موږ د قرآن کریم نورو آيتونو ته مراجعه کوو وینو چې د دی اجمال تفصیل موږ ته را په گوته کوي.

لکه د سورت البقره په ۱۷۲ او۱۷۳ شميره آيتونو کې الله تعالی داسی مهرباني کوي:{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ، إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ} 25.

ژباړه:اې مؤمنانو! که تاسې په رښتیا سره د الله بندگي کوونکي یاست؛ نو کوم پاك شیان چې مونږ درکړيدي هغه په آزاده سره خورئ اود الله شکر باسئ،د الله له لوري که پر تاسې څه بندیز لگول شویدی نو هغه دادی چې مرداره مه خوري ، دويني او د خوگ د غوښې له خوړلو نه ډډه وکړئ او داسې کوم شی مه خورئ چې پر هغه له الله نه پرته د بل چا نوم اخيستل شوی وي .

او يا لکه د سورت المائده په ۳ شميره آيت کې فرمايي: {حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ} 26 . ژباړه:پر تاسې حرامه کړای شوه مرداره ، وينه ، دخوگ غوښه ، هغه څاروی چې له خدايه پرته د کوم بل چا په نوم ذبحه کړای شوی وي، هغه چې په ستوني خپه کېدو ، په زخمي کېدو يا له لوړې نه په راغورځېدو ، مړ شوی وي، يا بل څاروي په ښکر وهلی مړ شوي وي يا هغه چې کوم ځناور څېرې کړی وي پرته له هغه چې تاسې هغه ژوندی موندلی او ذبحه کړی وي او هغه څاروی چې د کوم چا په دربار کښې ذبحه کړای شوی وي همدا رنگه دا هم ستاسې له پاره ناروا ده چې د فال پر غشو خپل فال وگورئ دا ټول کارونه فسق دی.

او يا لکه د سورت انعام په ۱۴۵ شميره آيت کې الله تعالی فرمايي:{قُلْ لا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ} 27. ژباړه:ای محمده (صلی الله علیه وسلم) ! دوی ته ووايه کومه وحې چې ماته راغلې ده په هغې کښې خوزه کوم داسې شی نه مومم چې پر کوم خوړونکي حرام وي، مگر دا چې هغه مرداره وي يا بهوله شوې وينه وي، يا د خوگ غوښه وي چې هغه ناپاکه ده، یافسق وي چې له الله نه پرته دبل چاپه نوم ذبحه کړای شوی وي.

د دی تر څنگ ډيرو پوهانو پرته له دی چې د موضوعي تفسير اصطلاح وکاروي په ځانگړیو کتابونو کې يې د قرآن کريم بيلا بيلی کلمې څيړلي، يو شان کلمې يې راغونډې کړي او د هغی بيلا مصداقات او مدلولات يې په گوته کړي چې دا هم د موضوعي تفسير يوه بله بيلگه بلل کيږي.دلته موږ د بيلگې په ډول د ځينو هغه کتابونو يادونه کوو:-

- "الأشباه والنظائر في القرآن الكريم" د مقاتل 28 بن سليمان رحمه الله ليکنه ده چې په کال ۱۵۰ هجري کې وفات شوی، په نوموړي کتاب کې مقابل رحمه الله هغه قرآنی کلمې راغونډی کړي د لفظ په اعتبار يو شان دي

---

25. [البقرة: 172، 173]

26. [المائدة: 3]

27. [الأنعام: 145].

28. أبو الحسن مقاتل بن سليمان بن بشير ازدي بلخی، په کال ۱۵۰ هجري کې زيږدلی،نوميالې مفسردی،په اصل کې د بلخ اوسيدونکې دی ولی بيا بصری ته منقل شوی،او د علم په لټه کې بغداد ته هم تللی، نوموړي گڼ کتابونه لري چې دهغی د جملې څخه: (التفسير الكبير) (نوادر التفسير) (الرد على القدرية) (متشابه القرآن) (الناسخ

ولی د مدلول او معنی په اعتبار د قرآني سیاق پر اساس توپیر لري.

- ❖ کتاب "التصاریف" د یحیی بن سلام 29 رحمه الله۲۰۰ هـ ، لیکنه ده چې د کتاب الأشباه والنظائر په طریقه لیکل شوی ده.
- ❖ "المفردات في القرآن" د راغب 30 اصفهاني رحمه الله ۵۰۲ هـ کتاب دی ، چې لومړې یي د قرآني کلمې ماده پلټلې او بیا یي په مختلفو آیتونو کې د هغه بیلا بیل مدلولات ذکر کړي دي.
- ❖ "نزهة الأعين النواضر في علم الوجوه والنظائر". ابن الجوزي 31 رحمه الله 597هـ لیکنه ده.
- ❖ "إصلاح الوجوه والنظائر في القرآن الكريم". د دامغاني 32 رحمه الله 478هـ کتاب دی.
- ❖ "بصائر ذوي التمييز في لطائف الكتاب العزيز". فیروزآبادي 33 رحمه الله 817هـ لیکنه ده.
- ❖ "كشف السرائر في معنى الوجوه والأشباه والنظائر". د ابن العماد 34 رحمه الله 887هـ لیکنه ده.

دا او دی ته ورته د پخوانیو علماو لیکنی هم په حقیقت کې یو ډول موضوعي تفسیر بلل کیږي.البته دا او دی ته ورته کتابونو کې د غریبو او نا آشنا کلماتو څیړنه تر سره شوی.

په همدی توگه موږ وینو چې د امت فقهاو په خپلو فقهی کتابونو کې له دی کړنلارې څخه کار اخستې او د یو فقهی موضوع اړوند ټول آیتونه یې د یو عنوان لاندې راغونډ کړي دي لکه د بیلگې په ډول د رکوع ، سجدې ، قیام ، قرآت اړوند

والمنسوخ) (القراءات) (الوجوه والنظائر) ووینئ:الاعلام د خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس، الزركلي الدمشقي (المتوفى : 1396هـ)ناشر : دار العلم للملايين د چاپ نوبت: پنځلسم - 2002 م

[29]. يحيى بن سلام بن أبي ثعلبة، التيمي (124 - 200 هـ = 742 - 815 م) ستر مفسر، فقيه، محدث او ژبپوه دی،تقریبا شلو تابعینو سره یی لیدنه شوی گڼ شمیر کتابونه یی تالیف کړي چې له هغه له جملی څخه یی یو تفسیر دی. ووینئ:طبقات علماء إفريقية د أبي العرب 37 - 39 ، ميزان الاعتدال 3: 290 ،لسان الميزان 6: 259 - 261 56وغاية النهاية لابن الجزري 2: 373

[30]. الحسين بن محمد بن المفضل، أبو القاسم الأصفهاني چې الراغب شهرت لري په کال ۵۰۲ هجري کې په اصفهان کې زیږیدلی،بیا د علم په لټه کې بغداد کې پاته شوی، د مشهورو مفسرینو او ادیبانو له جملی څخه شمیرل کیږي،گڼ کتابونه لري چې ځینی یې په لاندی ډول دي:

(محاضرات الأدباء) (الذريعة إلى مكارم الشريعة) (الاخلاق) چې د (أخلاق الراغب)په نوم شهرت لري (جامع التفاسير) (المفردات في غريب القرآن) و (حل متشابهات القرآن) و (تفصيل النشأتين) (تحقيق البيان - خ) في اللغة والحكمة، (الاعتقاد) (أفانين البلاغة)و دي كتل شي الاعلام د خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس، الزركلي الدمشقي۲۵۵/۲

[31]. عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي قرشي بغدادي، أبو الفرج په کال ۵۹۷ هجري په بغداد کې زیږیدلی په تفسیر، حدیث تاریخ او نورو علومو کې ډیری لیکنی لري ځینی په لاندی ډول دی (تلقيح فهوم أهل الآثار، في مختصرالسير والاخبار) (الاذكياء وأخبارهم) (مناقب عمر بن عبد العزيز) و (روح الارواح) و (شذور العقود في تاريخ العهود) (المدهش)

(المقيم المقعد) (صولة العقل على الهوى) (الناسخ والمنسوخ) (تلبيس إبليس) (فنون الافنان في عيون علوم القرآن) (لقط المنافع) (المنتظم في تاريخ الملوك) و دي كتل شي الاعلام د خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس، الزركلي الدمشقي۲۵۵/۲

[32]. الحسين بن محمد بن ابراهيم الدامغاني (أبو عبد الله). (478 هجري) (1085 ميلادي) ستر عالم تیر شوی دی د لیکنو له جملی څخه یې (الزوائد)(النظائر) (فوائد البصائر)او (شوق العروس وانس النفوس) مشهور دي. معجم المولفين ۴۴/۴ د رضا كحاله لیکنه.

[33]. الفيروزآبادي(729 - 817 هـ = 1329 - 1415 م)

محمد بن يعقوب بن محمد بن إبراهيم بن عمر، أبو طاهر، مجد الدين الشيرازي الفيروزآبادي د عربي ژبی او ادب امام گنل کیږي په شیراز کې زیږدلی او گڼ شمیر کتابونه لري چې ځینی په لاندی ډول دي (القاموس المحيط) (المغانم المطابة في معالم طابة) (تنوير المقباس في تفسير ابن عباس) (بصائر ذوى التمييز في لطائف الكتاب العزيز) (نزهة الاذهان في تاريخ أصبهان) (الدرر الغوالى في الاحاديث العوالي) (الجليس الانيس في أسماء الخندريس) (سفر السعادة) (المرقاة الوفية في طبقات الحنفية) (البلغة في تاريخ أئمة اللغة) (تحبير الموشين في ما يقال بالسين والشين) و (المثلث المتفق المعنى) (الاشارات إلى ما في كتب الفقه من الاسماء والاماكن واللغات) (نغبة الرشاف من خطبة الكشاف) .الاعلام للزركلی۱۴٦/۷

[34]. ابن العماد(825 - 887 هـ = 1422 - 1482 م)محمد بن محمد بن علي البلبيسي قاهري، شمس الدين المعروف بابن العماد، په مصر کې زیږدلی گڼ کتابونه لري چې یو یی هم (كشف السرائر في معنى الوجوه والاشباه والنظائر) همدا راز د بیضاوي تفسیر یی هم اختصار کړی. ووینئ:الضوء اللامع 9: 162 وهدية العارفين 2: 212

آیتونه يې کتاب الصلوت تر عنوان لاندی راجمع کړي یا مثلا د اودس او تیمم اړوند آیتونه يې د(کتاب الطهاره) تر عنوان لاندی راغونډ کړي او همدا راز ټول فقهی ابواب په دی ترتیب لیکل شوی چې دا پرته له دی چې د موضوعي تفسیر اصطلاح وکارول شي په حقیقت کې د موضوعي تفسیر یوه بیلګه ده.

د دی تر څنګ په پخوانیو مفسرینو کې ګڼ شمیر يې داسی هم وو چې دقرآن کریم یو ځانګړې موضوع يې د بحث او څیړنی لاندې نیولې لکه د بیلګې په توګه:

- امام أبو عبید القاسم بن سلام 35 رحمه الله 224هـ چې د(الناسخ والمنسوخ) تر عنوان لاندې کتاب لري.
- امام علي بن المدیني 36 رحمه الله 234هـ د(أسباب النزول) تر عنوان لاندې لیکنه لري.
- إمام ابن قتیبة 37 رحمه الله 276هـ چې د (تأویل مشکل القرآن) تر عنوان لاندی کتاب لري.
- امام أبو بکر الجصاص الحنفي 38 رحمه الله 370هـ د "أحکام القرآن" تر عنوان لاندې ځانګړې کتاب لري.
- امام ابن العربي المالکي 39 رحمه الله 543هـ هم د "أحکام القرآن" تر عنوان لاندې کتاب لري.
- امام إلکیا الهراسي الشافعي 40 رحمه الله 504 هـ هم د "أحکام القرآن" پر موضوع مستقل کتاب لري.

---

35. ابوعبید القاسم بن سلام د هرات اوسیدونکي (157 - 224 هـ = 774 - 838 م) د حدیث ،ادب ، تفسیر او فقهی د سترو علماو څخه شمیرل کیږي ګڼ شمیر کتابونه يې تالیف کړي لکه" الغریب المصنف "، " الطهور " ، " الاجناس من کلام العرب " ، " أدب القاضي " ، " فضائل القرآن " ، الامثال " ، " المذکر والمؤنث " ، " المقصور والممدود " في القرآت، ، " الاموال " ، " الاحداث " ، " النسب " او " الایمان ومعالمه وسننه واستکماله ودرجاته "

وګورئ: تذکرة الحفاظ 2: 5 وتهذیب التهذیب 7: 315 وابن خلکان 1: 418 وطبقات النحویین واللغویین وتاریخ بغداد 12: 403 وطبقات السبکي 1: 270

36. علي بن عبد الله بن جعفر السعدي بصري، أبو الحسن (161 - 234 ه = 777 - 849 م): ستر محدث ،مؤرخ، چې تقریبا ۲۰۰ تالیفات لري په بصره زیږیدلې او سامراء کې وفات شوی

د کتابونو له جملې څخه یی " الاسامي والکنی " ، " الطبقات " ، " قبائل العرب " ، " التاریخ " ، " اختلاف الحدیث " ، " مذاهب المحدثین " ، " تسمیة أولاد العشرة " او " علل الحدیث ومعرفة الرجال " او داسی نور. وګورئ: تذکرة الحفاظ 2: 15 وتهذیب التهذیب 7: 349 وطبقات الحنابلة 168 ومیزان الاعتدال 2: 229

37. أبو محمد عبدالله بن مسلم بن قتیبةالدِّینَوَري المَرْوَزيّ،په کال ۲۱۳هجری کوفه کې زیږیدلی او په کال ۲۷٦ هجري کې يې له دی نړې څخه سترګې،امام ابن قیبه د امت د سترو علماو له جملی څخه ګڼل کیږي،ګڼ شمیر تالیفات لري چې له هغی د جملې څخه: آ- أدب الکاتب

ب- إصلاح غلط أبي عبید في الحدیث

جـ - تأویل مشکل القرآن

د- تأویل مختلف الحدیث.

هـ - عیون الأخبار او داسی نور

ووینئ: بغیة الوعاة (2/ 63)، وشذرات الذهب (3/ 318)، ونزهة الألباء (ص159)،تاریخ بغداد 10/ 170)، تهذیب التهذیب (4/ 226)، وتهذیب الکمال (12/ 201،لسان المیزان (4/ 355)، والأعلام (5/ 74)

38. نوم يې أبو بکر أحمد بن علي رازي حنفي البغدادي، په جصاص شهرت لري، د اسلامي امت ستر امام دی،په بیلا بیلو علومو کې ګڼ شمیر کتابونه لري لکه د بیلګې په ډول: د محمد بن الحسن الشیبانی الجامع الکبیر شرحه ، د محمد بن الحسن الشیبانی د الجامع الصغیر شرحه، د امام محمد بن الحسن الشیبانی د کتاب المناسك شرحه، د امام طحاوی دکتاب مختصر الفقه شرحه ،د امام الطحاوی د کتاب الآثارشرحه ،مختصر اختلاف الفقهاء للطحاوی، د امام خصاف د کتاب ادب القاضي شرحه ،د امام الکرخی د کتاب المختصرشرحه ،شرح الأسماء الحسنی،جوابات المسائل،أحکام القرآن،الفصول في الأصول.دا ستر امام په کال ۳۷۰هجری بغداد کې وفات شوی. ودی کتل شي: «الجواهر المضیئة» للقرشي (۱/ ۸٤)، «طبقات المفسرین» للداودي (۱/ ٥٦)، «طبقات المفسرین» للسیوطي (٥)، «الفوائد البهیة» للکنوي (۲۷)، «شذرات الذهب» لابن العماد (۳/ ۷۱)

39. نوم يې محمد بن عبد الله بن محمد المعافري الاشبیلي المالکي، أبو بکر ابن العربي دی: (468 - 453 ه = 1076 - 1148 م) سترقاضی، حافظ الحدیث.په اشپیلیه کې زیږ دلی ، په اسلامی علومو کې مجتهد ګڼل کیږي ، په تفسیر، حدیث ، فقه ، اصولو، ادب او تاریخ کې ګڼ شمیر کتابونه لري چې دهغی له جملې څخه يې ځینی دا دی: (العواصم من القواصم) ، (عارضة الاحوذي في شرح الترمذي) ، (أحکام القرآن) ، (القبس في شرح موطأ ابن أنس) ، (الناسخ والمنسوخ) ، (المسالك علی موطأ مالك) ، و (الانصاف في مسائل الخلاف) ، (أعیان الاعیان) ، (المحصول) ، (کتاب المتکلمین) ، (قانون التأویل).

ووینئ: وفیات الاعیان 1: 489 ونفح الطیب 1: 340 وقضاة الاندلس 105 والدیباج المذهب 281 والصلة لابن بشکوال 531 و 632

- امام ماوردي [41] رحمه الله 450هـ. د "أمثال القرآن" تر عنوان لاندې کتاب لري.
- امام عز بن عبد السلام [42] رحمه الله 660هـ.د "مجاز القرآن" پر موضوع په زړه پورې ليکنه کړې.
- حافظ ابن القيم [43] رحمه الله 751هـ. دوه عمده کتابونه د "أقسام القرآن" او"أمثال القرآن" تر عنوان لاندې ليکلی دي.

او تر دی چې په څوارلسمه هجري پیړۍ کې موضوعي تفسير د يو مستقل علم په حيث د ځانګړي قواعدو او اصولو سره مطرح شو، او د معاصرو تمدني ، سیاسي، اقتصادي ، ټولنيزو، کائناتی......مسائلو ته په کتلو سره د هرى اړينی موضوع په اړوند تفسير پوهانو د قرآن کريم څخه د هدايت او لارښوونی د لاس ته راوړلو په موخه په لسګونو مسائل او د هغې قرآني حل لارې په ګوته ګړي، او د موضوعي تفسير د اصولو او قواعدو پر بنسټ يې بی شميره ليکنې اسلامي ټولنې ته وړاندی کړي.

لکه د مثال په توګه:

- انسان د قرآن کريم په رڼا کې.
- صبر د قرآن کريم په رڼا کې.
- اخلاق دقرآن کريم په رڼا کې.
- ښځه د قرآن کريم په رڼا کې.
- يهود د قرآن کريم په رڼا کې.

---

[40]. نوم يې: علي بن محمد بن علي الإمام شمس الإسلام أبو الحسن إلكيا الهراسي، تخلص يا لقب يې عماد الدين ،ستر عالم، فقيه ،مفسر او اصولی و، په کال ۴۵۰ هجري کې زيږدلی، ګڼ شمير ليکنې يې امت ته په ميراث کې پريښې دي چې دهغی له جملې څخه:
ـ أحكام القرآن، وهو كتاب في التفسير الفقهي للقرآن.ـ التعليق في أصول الفقه ـ تلويح مدارك الأحكام ـ مطالع الأحكام ـ شفاء المسترشدين في مباحث المجتهدين- لوامع الدلائل في زوايا المسائل ـ نقض مفردات الإمام أحمد ، دا ستر شخصيب په بغداد کې په کال (504هـ) وفات شوی دی.
ويل کيږي چې"إلكيا" دهمزه په کسره او د لام په سکون او د کاف په کسره په فارسی ژبه کې د(ستر او لوی) په معنی دی او "الهراسي" هغه چا ته ويل کيږي چې د خپل په منځ کې د قدر او مقام څښتن وي .و دی کتل شي مناهج المفسرين (91/1)، الفتح المبين للمراغي (7/2).
المنتظم 122/17، التكملة لوفيات النقلة 414/2، المنتخب من السياق لتاريخ نيسابور ص(336)، الكامل في التاريخ 484/10، وفيات الأعيان 286/3، سير أعلام النبلاء 350/19

[41]. نوم يې: على بن محمد بن حبيب ماوردي، لقب يې : ابو الحسن په کال ۳٦۴ هجري په بصره کې پيدا شوی او په کال ۴۵۰ هجري کې وفات شوی ، امام ماوردي د امت يو ستر عالم، مفسر، محدث او فقيه دی ډير تاليفات لري لکه د بيلګې په ډول:۱- مختصر علوم القرآن ۲- امثال القرآن ۳- النكت والعيون ۴- الحاوي ۵- الاقناع ٦- الاحكام السلطانيه ۷- قوانين الوزاره ۸- كتاب درر السلوک فی سياسه الملوک ۹- ادب الدين والدنيا ۱۰-اعلام النبوه ، او داسی نور و وينئ: الاعلام للزرکلی۱۴۷/۵، معجم الادباء ۴۰۸/۵، البدايه والنهايه۸۰/۱۲، وفيات الاعيان۲۸۴/۳

[42]. هغه ستر عالم الشيخ عز الدين بن عبد العزيز بن عبد السلام بن أبي القاسم بن حسن بن محمد بن مهذب السلمي، چې په العز بن عبد السلام شهرت لري په کال ۵۷۷هجري په دمشق کې زيږيدلی او ٦۴۷ کې وفات شوی، د هغه ځانګري جرات او شهامت له کبله چې الله تعالى ورته ورکړی و د وخت علماو ورته د سلطان العلماء لقب ورکړ، ګڼی ليکنی لري لکه: - القواعد الكبرى -شجرة المعارف .الدلائل المتعلقة .تفسير مختصر للقرآن .مختصر صحيح مسلم .الغاية في اختصار النهاية .بداية السول في تفضيل الرسول .الفتاوى الموصلية والمصرية -بيان أحوال الناس يوم القيامة.او داسی نور.ووينئ: طبقات الشافعية: (8/ 214 .(البداية والنهاية: (13/ 264 .(العبر للذهبي: (5/ 260 .(شذرات الذهب: (5/ 302 .(حسن المحاضرة: (1/ 343.(طبقات المفسرين: (1/ 312).

[43]. نوم يې : أبو عبدالله شمس الدين محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد بن حريز بن مكي زيد الدين زُّرعي ،دمشقي ،حنبلي چې په بابن قيم الجوزية شهرت لري. په کال ٦۹۱ هجري په دمشق کې زيږدلی او په کال ۷۵۱ هجري کې د شپيتو کالو په عمر وفات شوی، په امت کې د ډير ستر عابد او زاهد په صفت شهرت لري ، په بيلا بيلو علومو کې ګڼ شمير کتابونه ليکلی چې ځينی يې په لاندی ډول دي: الصواعق المرسلة . زاد المعاد .. مفتاح دار السعادة .. مدارج السالكين. الكافية الشافية في النحو. الكافية الشافية في الانتصار للفرقة الناجية. الكلم الطيب والعمل الصالح. الكلام على مسألة السماع. هداية الحيارى في أجوبة اليهود والنصارى. المنار المنيف في الصحيح والضعيف. اعلام الموقعين عن رب العالمين. الفروسية. طريق الهجرتين وباب السعادتين. الطرق الحكمية. و دی کتل شي: ذيل طبقات الحنابلة (447/2)لابن رجب ، ذيل العبر (282/5) للذهبي ، المقصد الأرشد (2/ 384) البداية والنهاية : 202/14 الدرر الكامنة : 23/4

- توبه د قرآن کریم په رڼا کې.
- نفاق او منافقین د قرآن کریم په رڼا کې.
- د مؤمنانو صفات د قرآن کریم په رڼا کې.
- سوله د قرآن کریم په رڼا کې.
- جهاد د قرآن کریم په رڼا کې.
- علم او علماء د قرآن کریم په رڼا کې.

د موضوعي تفسیر او نورو تفسیري کړنلارو تر منځ توپیر

لومړی: د موضوعي او تحلیلي تفسیر تر منځ توپیر

1. د تحلیلي تفسیر کړنلاره دا ده چې مفسر د مصحفي ترتیب پر اساس د سورتونو او آیاتونو تفسیر کوي، مگر په موضوعي تفسیر کې مفسر د مصحفي ترتیب په التزام مکلف نه وي بلکې د ټاکلې موضوع اړوند آیتونو نزولي ترتیب په پام کې نیسي.
2. په تحلیلي تفسیر کې مفسر هغه ټول موضوعات د څیړنې لاندې نیسي چې په آیتونو او سورتونو کې ورته اشاره شوی وي مگر په موضوعي تفسیر کې یوازې ټاکل شوی موضوع څیړي.44
3. مفسر په تحلیلي تفسیر کې د قرآن کریم ټول الفاظ او کلمات تشریح کوي مگر په موضوعي تفسیر کې یوازې هغه کلمات او الفاظ تشریح کوي چې د ټاکل شوی موضوع پورې تړلې وي.
4. په موضوعي تفسیر کې قرآني موضوعات د مستقلو او جدا څیړنو په شکل ترتیب کیدای شي چې دا په تحلیلي تفسیر شونی نه ده.
5. د تحلیلي تفسیر کړنلاره پخوانۍ ده چې بې شمیره تفسیرونه پرې لیکل شوي، مگر د موضوعي تفسیر طریقه او کړنلاره نوې ده چې تر اوسه پکې ډیرو لیکنو ته اړتیا ده، لکه څرنگه چې دکتور محمد عبد الرحمن بیصار د "الإنسان في القرآن" نومي کتاب کې وایي: (په ډیره مینه او خلوص غوښتنه کوو چې دقرآني بحثونو او څیړنو په لړ کې د دې ډول تفسیر (موضوعي تفسیر) په اړه باید علماء او پوهان په انفرادي او ډلییز ډول خپلې هلې ځلې تندې او گړندۍ کړي ترڅو قرآني کتابتون غني او بشپړ شي.)45

دوم: د موضوعي او اجمالي تفسیر توپیر

لومړنې توپیر یې دا دی چې په موضوعي تفسیر کې یو ځانگړې موضوع هدف وي، څیړونکې د اړوند آیتونو پلټنه کوي چې د قرآن کریم په هر سورت کې موجود وي، مصحفي ترتیب په پام کې نه نیسي، په اجمالي تفسیر کې که څه هم مفسر د آیتونو اجمالي معنی او مفهوم بیانوي البته د مصحف ترتیب په پام کې نیسي.

---

44. الشیخ شلتوت من هدی القرآن ص324..

45 . محمد عبد الرحمن بیصار. مقدمة "الإنسان في القرآن" ص 3

په موضوعي تفسير څېړونکې د يوى موضوع په چاپيريال کې څرخيږي، د هغې ټول اړخونه د قرآني آيتونو په رڼا کې د ځانګړي منهج او تګلورې په پام کې نيولو سره د بحث او څيړنې لاندې نيسي، مګر په اجمالي تفسير کې داسی نه ده بلکی مفسر هغه ټول مسائل په مختصر ډول بيانوي چې آيتونه ورته اشاره کوی.

دريم: د موضوعي او مقارن تفسير توپير

لکه مخکې مو چې اشاره وکړه – موضوعي تفسير يو ه ځانګړې قرآني موضوع د بحث او څيړنې لاندې نيسي – او مقارن تفسير د قرآني آيتونو په اړوند چې ټولو مفسرينو څه ويلی يا ليکلي وي راغونډوي.

په موضوعي تفسير کې څيړونکې خپلی موخې ته د رسيدلو په خاطر د موضوع اړوند ټول آيتونه را غونډوي او بيا يې د همغه آيتونو په رڼا کې په جلا جلا برخو او عناصرو ويشي، مګر په مقارن تفسير کې څيړونکې د آيتونو په اړند د پخوانيو يا معاصرو مفسرينو اقوال راجمع کوي ، د هغوی تر منځه موازنه کوي او د هغوی بيلا بيلو تګلورو ته اشاره کوي.

د موضوعي تفسير ارزښت او ګټې

د قرآن کريم د تفسير د ډولونو په لړ کې موضوعي تفسير خورا ارزښتناک او ګټور تفسير بلل کيږي، د موضوعي تفسير له لارې موږ هغه ګټې لاس ته راوړای شو چې د تفسير د نورو ډولونو له لارې يې نشو تر لاسه کولای په لاندې کرښو کې د موضوعي تفسيرارزښت او ځينې ګټې لوستونکيو سره شريکوو.

د موضوعي تفسير له لارې موږ لاندې ګټې تر لاسه کولای شو:

- د انسان په ژوند کې دنويو مطرح شويو افکارو او نويو پيښ شويومسائلو لپاره درستې او سمې حل لارې په ګوته کول.
- د يوې ټاکلې او معينې موضوع په اړوند زيات، باوري او کوټلي معلومات تر لاسه کول.
- د مسلمانانو نننی ستونزې د قرآن کريم په رڼا کې څيړل او د قرآن په رڼا کې هغی ته حل لارې په ګوته کول.
- د قرآن کريم په رڼا کې د معاصر انسان د ستونزو او د هغې د حل لارو په وړاندی کولو هغه په دی باوري کول چې قرآن کريم د الله تعالی کلام دی او دهرې زمانې او هر ځای د هر راز ستونزو حل پکې شتون لري، قرآن کريم د هری ستونزې حل لارې د هر عصر او هر ډول ثقافت لرونکيو د فهم سره برابری وړاندې کوي.
- په نوي بڼه د ژوند د بيلابيلو ابعادو سره تړاو لرونکي قرآني موضوعات وړاندی کول وګړي قرآن کريم ته متوجه کوي،او د قرآن سره يې مينه او علاقه زياتيږي.
- موضوعي تفسير په ډير ښه شکل او ښکلي بڼه د قرآن کريم اساسي موخو او اهدافو ته تحقق وربخښې.
- د موضوعي تفسير له لارې څيړونکې د قرآني اعجاز نوي اړخونه رابر سيره کوي او هغه ته لاس رسی پيدا کوي،ځکه چې قرآن کريم يو داسی کتاب دی چې عجائب او اعجاز يې پای نلري.
- د موضوعي تفسير له لارې د مختفلو مسائلو او څيړنو شرعي او قرآني تاصيل رامنځ ته کيږي،او د ډيرو قضاياو روند او کړنلارې تصحيح کيږي او سمون مومي.
- د قرآن کريم د موضوعي تفسير له لارې په حقيقت کې څيړونکې د الله تعالی دا امر پر ځای کوي چې ځای پر ځای په قرآن کريم کې ورته اشاره شوی چې تاسی بايد د قرآن په آيتونو کې د غور او فکر کولو څخه کار واخلئ.

- موضوعي تفسير په حقيقيت کې تفسير القرآن بالقرآن دی،- لکه چې په پيل کې مو ورته اشاره کړی ده - د قرآن کريم ځينې آيتونه مجمل دي چې تفصيل يې په نورو آيتونو کې ذکر شوی، يا هم ځينې احکام په يو ځای کې مطلق ذکر شوی چې بيا په بل ځای کې مقيد شوی.
- د موضوعي تفسير له لارې چې موږ کله د ګڼ شمير نوې موضوعاتو سره آشنا کېږو او بيلا بيل قرآني تحليلات مطالعه کوو د قرآن کريم عظمت او لويي نوره هم را څرګندېږي،او په دی ستر کتاب مو باور او يقين نور هم عښتلی کيږي او پخيږي.
- د موضوعي تفسير له لارې د قرآن فهمی عنصر نور هم وده مومي او عښتلې کيږي.
- د موضوعي تفسير له لارې د قرآن کريم د بيلابيلو ګڼلارو او اساليبو سره انسان آشنا کيږي.
- د موضوعي تفسير له لارې په يو مورد کې د قرآن کريم خواره واره آيتونه په يو ځای کې را غونډيږي او هغه د يو بشپړې څېړنې په بڼه د خلکو مخ ته ايښودل کيږي.
- د موضوعي تفسير له لارې موږ تعارض چې کله نا کله لوستونکي ته په ظاهري بڼه د ځينې آيتونو تر منځ په نظر راځي رفع کولای شو او د هغې درست تفسير او سالمه توجيه وړاندی کولای شو.

موضوعي تفسير دا او دی ته ورته ګڼ شمير ګټې لري چې په ټوله کې د دی تفسير په ارزښت او اهميت دلالت کوي ،په ټوله معنی دا ګټې هغه مهال تر لاسه کيدای شي چې علمي مرکزونه، دينې مدرسی، پوهنتونونه ... دی ډول تفسير ته پوره پاملرنه وکړي او په خپل کاريکولم او مفرداتو کې ورته ځای ورکړی.

د موضوعي تفسير د منځته راتللو لاملونه

د تفسير په ډګر کې د دی نوي تفسير د منځه ته راتللو ګڼ شمير لاملونه دي چې ځينو ته يې موږ په لاندې ډول اشاره کوو:

1. دا چې په نننې زمانه کې د څېړنې او تحقيق په ميدان کې ورځ تر بله څېړونکي د دقيقو تخصصاتو په لور روان دي، او هره څېړنه د اړوند موضوع په هکله په استقرائي ډول ټول جزئيات د بحث لاندې نيسي، د قرآني څېړنو مراکزو او تفسير پوهانو هم د زمانې او د مخاطبينو د غوښتنو سره سم همدا(موضوعي تفسير) تګلاره غوره کړه تر څو له يوه خوا نويو مسائلو ته قرآني حل لاری پيدا شي او له بل پلوه د هغوی تحقيقی او علمي تنده ماته شي.
2. د بحث او څېړنې په ميدان کې اسلام دښمنه وګړو او په ځانګړي ډول مستشرقين او مبشرين - چې د خپلو ناوړه موخو په خاطر يې ـ تندې هڅې په لاره اچولې ، او په دی لړ کې يې بی شميره څېړنيز مرکزونه جوړ کړي، او دی شوم هدف ته د رسيدلو په خاطر بی حسابه لګښتونه کوي، د دوی ځينې څېړنې او تحقيقات د دوی د شومو اهدافو بالعکس د قرآن کريم د خدمت لامل وګرځيدل لکه د مثال په توګه د آلماني مستشرق ګوستاف

فلوگل 46 کتاب(نجوم الفرقان فی اطراف القرآن) او یا د فرانسوي مستشرق گل لابوم 47 لیکنه(تفصیل موضوعات القرآن) او یا د (المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الکریم) په نوم د هغه بل کتاب او د (تفصیل آیات القرآن الکریم) د هغه بله لیکنه چې په پای کې یې د ادوارد مونتیه کتاب (المستدرك) ورسره هم ضمیمه شوی.دا او دی ته ورته کتابونه چې کله عربي ژبې ته وژباړل شول دی کار د مسلمانو پوهانو او په ځانګړې ډول د تفسیر پوهانو پر واړاندی د قرآني څېړنو نوې دروازې پرانستې چې ورو ورو د قرآن کریم د موضوعي تفسیرد ایجاد وسیله او لامل شول.

3. د قرآن کریم په اړوند د مستشرقینو او مبشرینو د شبهاتو او نیوکو د رد په منظور اسلامي مفکرینو، دعوتګرانو او تفسیر پوهانو لیکنې چې ځانګړې قرآنی رنګ یې درلود بالآخره د موضوعي تفسیر لپاره مقدمه او تمهید وګرځیدلې لکه د استاد شیخ محمد رشید رضا 48 کتاب(الوحی المحمدي) او د دکتور عبدالله دراز 49 دا دوه لیکنې(مدخل الی القرآن الکریم) او(دستورالاخلاق فی القرآن)

4. د دی لومړي او تمهیدي پړاو وروسته د موضوعي تفسیر په اړه - د لومړني هڅو په حیث - دا لاندی او دی ته ورته کتابونه ولیکل شول ، او په دی تربیت د موضوعي تفسیر په میدان کې د لیکنو لړې پیل شوه او لا ادامه لري:

- د شیخ محمد فؤاد عبد الباقي -رحمه الله- کتابونه (معجم غریب القرآن) (معجم ألفاظ القرآن الکریم) چې دا آخرنی کتاب یې په اصل کې د امام راغب اصفهانی د کتاب(مفردات القرآن) او فرانسوي مستشرق گل لابوم د کتاب (المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الکریم) امتزاج دی .
- د شیخ محمد فارس برکات 50 کتاب(المرشد إلی آیات القرآن الکریم وکلماته).
- د یحیی حلمي بن حسین القسطموني کتاب (مصباح الإخوان لتحریات القرآن).
- د شیخ محمد عبد الخالق عضیمة 51 کتاب (دراسات لأسلوب القرآن الکریم) چې په لس ټوکه کې چاپ شوی

---

[46]. ګوستاف فلوګل(Gustavus Fluegel) آلماني مستقرق دی چې په کال۱۸۰۲میلادي کې زیږدلی او کال۱۸۷۰ کې وفات شوی، د خپلو ځانګړو اهدافو لپاره یې د (نجوم الفرقان في اطراف القرآن) په نوم د قرآني کلماتو پر فهرست مشتمل دا کتاب لیکلی، چې په کال ۱۸۴۲ میلادي کې د لومړي ځل لپاره چاپ شو.

[47]. لابوم ګول(Labeaume, Jules) فرانسوي مستشرق دي چې په کال۱۸۰٦ کې زیږیدلی او۱۸۷٦ کې وفات شوی د (تفصیل آیات القرآن الحکیم) په نوم کتاب یې په فرانسوي ژبه لیکلی او محمد فواد عبدالباقی عربي ته ژباړلی دی.

[48]. محمد رشید بن علي رضا بن محمد شمس الدین بن محمد بهاء الدین بن منلا علي خلیفة القلموني الحسیني(1282 - 1354 هـ = 1865 - 1935 م) د اسلامي نړۍ د نامتو لیکوالانو له جملې څخه شمیرل کیږي چې په تفسیر،حدیث ، تاریخ او آدب کې لوی لاس لري نوموړې په د شام په طرابلس کې زیږدلی او د زده کړې لپاره د مصر هیواد ته سفر کړی او د شیخ محمد عبده شاګرد خاص پاته شوی .ګڼ شمیر کتابونه لري لکه د نمونې په ډول: تحقیق حقوق النساء في الإسلام،مجلة المنار،الوحي المحمدي،الخلافة،تفسیر المنار،رسائل السنة والشیعة . ووینئ:الاعلام للزرکلي

[49]. محمد عبد الله دراز د مصر په کفر الشیخ ښار کې په کال۱۸۹۴ م کې زیږدلی د په ازهر پوهنتون کې خپلی تحصیلات سرته رسولی او د فرانس د سربون پوهنتون څخه یې دکتوراه تر لاسه کړی، په کال ۱۹۵۸م د یو علمي کانفرانس په ترځ کې د لاهور پاکستان کې وفات شوی.د ګڼ شمیر کتابونو مولف دی لکه:النبأ العظیم, نظرات جدیدة في القرآن ،دستور الأخلاق في القرآن ،مدخل إلی القرآن الکریم عرض تاریخي وتحلیل مقارن من خلق القرآن،المختار من کنوز السنة النبویة: شرح أربعین حدیثا في أصول الدین،نظرات في الإسلام،أصل الإِسلام،العبادات: الصلاة - الزکاة - الصوم – الحج،الصوم تربیة وجهاد،زاد المسلم للدین والحیاة. ووینئ:.viaf.org _ aleph.nkp.cz" . aleph.nkp.cz.

[50]. أستاذ محمد فارس برکات ددمشق اوسیدونکې او دمعاصرو علماو له جملې څخه شمیرل کیږي، د ژوند په اړه یې نور معلومات ما تر لاسه نکړای شو.

دی.او داسی نور ګڼ شمیر کتابونه چې یادونه یې ممکن د بحث د اوږ والي لامل شي.

د موضوعي تفسیر ډولونه: لدی امله چې په پخوانیو تفسیري ادبیاتو کې د موضوعي تفسیر اصطلاح مروجه نه وه او د نوموړي تفسیر د ډولونو او نورو قواعدو په اړه پکې په ځانګړي تفصیلات نشته نو لدی کبله کله چې موږ د معاصرو لیکوالانو او تفسیر پوهانو لیکنو ته مراجعه کوو دا تر سترګو کیږي چې د موضوعي تفسیر د ډولونو په اړه دوی یوه خوله نه دي 52، ښایي د دی لامل همدا وي چې د موضوعي تفسیر اصطلاح نوې ده او دا ډګر لا هم نوښتونو او اجتهاد ته اړتیا لري، البته موږ دلته د موضوعي تفسیر پرڅو مشهورو ډولونو ځغلنده نظر اچوو:

د قرآني کلماتو پر بنسټ موضوعي تفسیر

په دی معنی چې یو څیړونکې د قرآني کلماتو څخه یوه کلمه انتخابوي، او هغه ټول قرآني آیتونه - چې نوموړې کلمه یا د هغه مشتقات پکې ذکر شوی وي – راغونډوي، بیا یې د سیاق او سباق په نظر کې نیولو سره په جامع ډول تفسیروي، او په پای کې بیا د خپل وس سره سم د هغه مدلولات او مصداقات استباط کوي لکه د بیلګې په ډول دا کلمات: (الهداية، الامة، الإيمان، الإسلام، المال، الفضل، العافية، الأجر، الطعام، الظفر، والغنيمة، الرحمة)او داسی نور.

د قرآني موضوع پر بنسټ موضوعي تفسیر

په دی معنی چې څیړونکې داسې یو موضوع د څیړنې ،بحث او تحلیل لپاره انتخابوي چې د قرآن کریم په سورتونو کې په بیلا بیلو بڼو او اسلوبونو مطرح شوی وي، لومړې د قرآن کریم د مختلفو سورتونو څخه هغه آیتونه راغونډوي چې نوموړې موضوع پورې تړلي وي، بیا د دی آیتونو تفسیر د بحث او څیړنې لاندې نیسي، لدی وروسته له همدې آیتونو په رڼا کې د اړوند موضوع عناصر او جزئیات استنباط کوي او - د څیړنې په پام کې نیولوسره ـ هغه په بابونو ، فصلونو او مباحثو ویشي ، او د هر باب ، فصل او مبحث اړوند آیتونه د همغه لاندی ځای پرځای کوي او په ټوله کې موضوع د ټولنې د موجوده واقعیتونو او ستونزو سره تړي او هغه ته د موضوعي تفسیر پر اساس قرآني حل لارې پشنهادوي، البته په دی ډول تفسیر کې څیړونکې د نورو جانبي مواردو لکه(صرفي او نحوي تحلیلات، بلاغي څیړنې، بیلابیل قرآني قراءتونه.....) څخه ډډه کوي.

لکه د بیلګې په ډول: د قرآن کریم اعجاز، په قرآن کریم کې ناسخ او منسوخ ، د قرآن کریم احکام ، د قرآن کریم امثال، په قرآن کریم کې او داسې نور.

یا د کائناتو پورې تړلي موضوعات لکه:غرونه ، بحرونه،نباتات ، حیوانات او دهغه اړوند مسائل د قرآني آیتونو په رڼا کې بیانول او تحلیل کول.

یا د انسان پورې اړوند موضوعات لکه: د انسان پیدائښت، د هغه عواطف او غرائز، دهغه اخلاق د هغه د ژونده موخه......

---

[51]. محمّدُ بنُ عبدِ الخالقِ بنِ عليٍّ بنِ عضيمة د معاصرو علماو څخه دی،په کال۱۹۱۰م مصر کې زیږدلی، ډیر علمي خدمتونه یې کړي،مشهور کتاب یې(دراسات لأسلوب القرآن الكريم) په یوولس ټو کونو کې چاپ شوی،نوموړې په ۱۹۸۴م کال کې د یوی ترافیکي پیښې په نتیجه کې په حق رسیدلی. ووینئ: موقع جائزة الملك فيصل: الشيخ الدكتور محمد عبد الخالق عضيمة

http://kfip.org/ar/professor-mohammad-a-odaimah

[52].و دی کتل شي،المدخل الى التفسير الموضوعي،دكتورعبدالستارفتح الله سعيد،كليه اصول الدين ـ القاهره.او مباحث في التفسير الموضوعي ،دكتور مصطفى مسلم . ناشر: دار القلم الطبعة: الرابعة 1426هـ - 2005

يا د ټولنيز ژوند پورې تړلي موضوعات لکه: کورنی ژوند،ټولنيز آداب، د خپلوانو او همسايه ګانو حقوق...... يا اقتصادي، سياسي،تمدني موضوعات او مسائل.

د قرآن کريم د يوه سورت بنسټيزه موخه څېړل:

په دی معنی چې څېړونکې هڅه کوي چې د يو سورت اساسی هدف او موخه د نوموړی سورت په رڼا کې د بحث او څېړنې لاندې نيسي.

په دی ډول موضوعي تفسير کې څېړونکې لومړې هڅه کوي چې د سورت مکيت او مدنيت په پام کې نيولو سره د سورت اساسي او بنسټيزه موخه او هدف په ګوته کړي،لدی وروسته سورت په وړو وړو برخو وويشي او هره برخه د اساسي او بنسټيز هدف پورې وتړي.

لکه د بيلګې په توګه: توحيد د اخلاص د سورت په رڼا کې، دقيامت د ورځې حالات د الحاقة سورت په رڼا کې او داسی نور.53

د موضوعي تفسير مناهج او کړنلارې

په تيرو پاڼو کې موږ د موضوعي تفسير له ډولونو څخه يادونه وکړه، دلته د هر ډول(موضوعي تفسير) ځانګړي منهج او تګلارې ته اشاره کوو.

د قرآني کلماتو پر بنسټ موضوعي تفسير او د هغه منهج او کړنلاره:

کله چې يو څېړونکې غواړي چې د قرآن کريم د يو ځانګړې کلمې پر اساس موضوعي تفسير وکړي نو بايد لاندې ټکي په پام کې ونيسي:

1. لومړې بايد هغه ځانګړې کلمه يا لفظ په ټول قرآن کريم کې و پلټي.
2. بيا هغه ټول آيتونه ـ چې نوموړې کلمه يا د هغه مشتقات پکې راغلي وي – يو ځای راغونډ کړي.
3. د آيتونو د جمع کولو څخه وروسته بيا د معتبرو تفسيري کتابونو څخه هغه تفسير کړي.
4. بيا به هڅه کوي چې د قرآني استعمال په رڼا کې د ټاکلې کلمې مدلولات او مصداقات استنباط او بيان کړي.

د قرآني موضوع پر بنسټ موضوعي تفسير او د هغه منهج او کړنلاره:

يعنی کله چې څېړونکې يو موضوع د څېړنې او تحليل لپاره انتخابوي چې د قرآن کريم په سورتونو کې په بيلا بيلو بڼو او اسلوبونو مطرح شوی وي،څېړونکې بايد لاندې تګلاره په پام کې ونيسي:

1. لومړې دی د قرآني موضوع لپاره مناسب او جامع عنوان وټاکي.
2. هغه ټول آيتونه ـ چې نوموړې موضوع پکې څېړل شوی يا ورته پکې اشاره شوی ـ را غونډ کړي.
3. له دی وروسته راغونډ کړای شوی آيتونه د نزول په اعتبار ترتيب او ناسخ له منسوخ څخه جلا کړي.
4. د تحليلي تفسير کتابونو ته په رجوع کولو د راغونډ شويو آيتونو بشپړ تفسيروکړي.
5. د راغونډ شويو آيتونو د بشپړ تفسير او فهم څخه وروسته د اړوند آيتونو د لاربښوونو په رڼا کې د ټاکل شوې موضوع بنسټيز عناصر ټاکل،البته څېړونکې د موضوع د طبيعت پراساس يا د منطقی تسلسل په منظور د

[53]. المدخل الى التفسير الموضوعي،اوهمدا راز: مباحث في التفسير الموضوعي

موضوع د عناصرو په وړاندې وروستو کولو کې تصرف کولای شي.

6. کله چې څېړونکې وغواړي د موضوعي تفسیر په رڼا کې یوه موضوع وڅېړي د موضوع لپاره د پلان جوړونې پر مهال باید د علمي څېړنې اصول او قواعد په پام کې ونیسي د مثال په توګه که چیرې موضوع پراخه وي او بیلا بیل عناصر ولري باید څېړونکې د یو پیلیز مطلب په ترڅ کې خپله کړنلاره روښانه کړي ، بیا خپله څېړنه په بابونو، فصلونو، مبحثونو د منطقي تسلسل په پام کې نیولو سره وویشي، او د څېړنې عناوینو ته په کتو د موضوع لپاره یو جامع او هر اړخیز عنوان وټاکي.او که چیرې د څېړنې موضوع مختصره او محدوده وي نو په دی صورت کې یې باید د یو مقالی په بڼه - چې مقدمه ،اساسي مطلب او پای باندی مشتمله وي – وړاندی کړي.

7. څېړونکی به هڅه کوي چې د څېړنیزی موضوع د بابونو، فصلونو او مبحثونو عنوانونه د قرآنی آیتونو څخه واخلي، البته د رسول الله صلی الله علیه احادیثو، د صحابه کرامو او تابعینو اقوالو څخه په متن کې د موضوع د وضاحت، بیان او شرحی په حیث ګټه اخستلای شي، مګر د بنسټیزو عنوانو په حیث یې نشی کارولی تر څو موضوع د موضوعي تفسیر په رڼا کې په کره ډول و څېړل شي.

8. څېړونکې به - د موضوعي تفسیر په ترڅ کې د موضوعي او ضعیفه روایتونو، د اسرائیلي قصو د ذکر کولو څخه به په کلکه - ډډه کوي، ټوله هڅه به یې دا وي د قرآن کریم د آیتونو په رڼا کې موضوع د څېړنې لاندی ونیسي.

9. د اړتیا په صورت کې باید د حاشیې څخه استفاده وکړي، په دی معنی چې که کله د یوی غامضی کلمی بیان، یا د کوم قراءت توجیه ، یا د کومی بلاغی نقطی ذکر.....ته اړتیا پیدا کیدله - نو پر ځای د دی چې هغه په متن کې ځای پرځای کړي او د قرآنی موضوع تسلسل ګډ وډ کړي – هغه باید په حاشیه کې ذکر کړي.

د سورت د بنسټیز هدف (الوحدة الموضوعیة) پر اساس موضوعي تفسیر.

د موضوعي تفسیر دریم ډول د یو سورت د بنسټیز هدف پر اساس تفسیر کول دی، ځنیې تفسیر پوهان په دی نظر دی چې د قرآن کریم هر سورت یو اساسي هدف لري، او د هغه آیتونه په ټوله کې همغه هدف ته اشاره کوي ....

که څېړنکې وغواړي د سورت د بنسټیز هدف او موخې پر اساس موضوعی تفسیر وکړي نو کړنلارې په حیث باید لاندې نقطې په پام کې ونیسي:

1. په پیل کې به یوه سریزه(مقدمه) ذکر کوي چې په هغه کې به د ټاکلي سورت اړوند تفصیلات بیانوي لکه:

- د سورت نومونه
- د سورت فضیلتونه که په صحیح روایت ثابت و
- د سورت ځینې ځانګړتیاوی
- د سورت د نزول سبب
- د سورت د آیتونو شمېر
- سورت مکي دی که مدني(د مکي یا مدني په کوم پړاو کې نازل شوی)

2. د سورت د اساسي موخې او هدف پېژندنه، په دې معنی چې څېړونکې به هڅه کوي چې د سورت بسټېز هدف مشخص کړي.54

3. د سورت ویش او تقسیم ، په دریم قدم کې به څېړونکې سورت او په ځانګړي ډول چې سورت اوږد وي، په بيلا بيلو برخو په دی شکل تقسیموي ،او دا بلابیلی برخې به په ترتیب تفسیروي ،چې هره برخه یې د سورت په اساسي هدف یا د اساسي او بنسټیز هدف په یو عنصر باندې دلالت وکړي.

4. د سورت بیلا بیلی برخې ـ او هغه مسائل چې څېړونکې ورڅخه استنباط کړي ـ به د سورت د بنسټیز هدف پورې تړي او د هغوی اواساسي موخو ترمنځ اړیکه او مناسبت به بیانوي.

5. په پای کې به هغه نتائج او پايلی بیانوي چې سورت او د سورت بیلابیلی برخې وربانډی دلالت کوي.

د موضوعي تفسیر په اړوند ځانګړي کتابونه او لیکنې

لکه چې مخکې مو ورته اشاره کړی ، پخوانیو او معاصرو علماو د موضوعي تفسیر په اړوند ګڼ شمیر کتابونه لیکلي او د هغه بیلا بیل اړخونه یې څیړلي، موږ کولای شو د لاندی ویش پر اساس ځینې کتابونو ته اشاره وکړو تر څو د دی ډګر مینه وال د څیړنې پر مهال تری ګټه واخلي 55.

هغه کتابونه چې د یوی قرآني کلمې د څیړنې پر مهال تری استفاده کیدای شي:

- المعجم المفهرس لألفاظ القرآن ـ لیکوال:محمد فؤاد عبد الباقي.
- معجم ألفاظ القرآن الكريم ـ چاپوونکې اداره: مجمع اللغة العربية.
- المرشد إلى آيات القرآن الكريم وكلماته ـ لیکوال:محمد فارس بركات.

هغه کتابونه چې د قرآني موضوعاتو د څیړنې پر مهال تری استفاده کیدای شي:

- تفصيل آيات القرآن الكريم ـ لیکوال:فرانسوي مستشرق لابوم ګول (Labeaume, Jules)
- المستدرك على كتاب جول لابوم ـ لیکوال: إدوار مونتيه (Edouard Monte)
- تبويب آي القران الكريم من الناحية الموضوعية ـ لیکوال:أحمد مهنا .
- المعجم الموضوعي لآيات القرآن الكريم ـ لیکوال:صبحي عبد الرؤوف عصر.
- الفهرس الموضوعي لآيات القرآن الكريم ـ لیکوال:محمد مصطفى.
- تصنيف آيات القران الكريم ـ لیکوال:محمد محمود إسماعيل.
- الترتيب والبيان عن تفصيل آي القرآن ـ لیکوال:محمد زكي صالح.
- المعجم المفصل لمواضيع القرآن المنزل ـ لیکوال:محمد خليل عيناني.
- المعجم المفهرس لمعاني القرآن الكريم ـ لیکوال:محمد بسام الزين.

---

[54]. د سورت بنسټیز هدف خو یا د سورت د نوم څخه، یا په سورت کې د مطرح شویو موضوعاتو څخه ، او یا هم د سورت د نزول د پړاو او مرحلې څخه مشخص کیدای شي. والله اعلم

[55].ما غوښتل چې یاد شوي کتابونه او لیکوالان یې قدرمنو لوستونکو ته ور وپیژنم،او هر یو کتاب او لیکونکې یې په لنډ ډول معرفی کړم، ولی د لیکنې د طوالت او اوږد والي له امله می تري ډډه وکړه، که فرصت پیدا شو ان شاءالله په دی اړه به تفصیلي لیکنه کوم.

- المعجم المفهرس لمعاني القرآن الكريم ـ ليكوال:محمد نايف معروف.
- المعجم الموضوعي لآيات القرآن الكريم ـ ليكوال:حسان عبد المنان.

هغه كتابونه چې د يوى قرآني كلمې او هغه ته د ورته كلمو (الأشباه والنظائر) د څېړنې پر مهال ترى استفاده كيداى شي:

- الأشباه والنظائر في القران الكريم ـ ليكوال:مقاتل بن سليمان.
- التصاريف ـ ليكوال:يحيى بن سلام.
- نزهة الأعين النواظر في علم الوجوه والنظائر ـ ليكوال: ابن الجوزي.
- الوجوه والنظائر في القرآن الكريم ـ ليكوال:الدامغاني .
- كشف السرائر في معنى الوجوه والأشباه والنظائر ـ ليكوال:ابن العماد.
- المفردات في غريب القران ـ ليكوال:الراغب الأصفهاني.
- بصائر ذوي التمييز في لطائف الكتاب العزيز ـ ليكوال: فيروز آبادي.
- هغه معاصرى ليكنې چې د موضوعي تفسير د تگلورى ، ارزښت او قواعدو په اړه يې ترى استفاده كيداى شي:
- التفسير الموضوعي في القرآن ليكوال: دكتور أحمد الكومي.
- البداية في التفسير الموضوعي ليكوال: دكتور عبدالحي الفرماوي .
- الفتوحات الربانية في التفسير الموضوعي ليكوال: دكتور حسيني أبو فرحة .
- دراسات في القرآن الكريم ــ تفسير موضوعي ــ ليكوال: دكتور محمد عبد السلام أبو النيل .
- المدخل في التفسير الموضوعي ليكوال: دكتور عبدالستار فتح الله سعيد .
- التفسير الموضوعي بين النظرية والتطبيق ليكوال: دكتور صالح الخالدي.
- دراسات في التفسير الموضوعي ليكوال: دكتور زاهر عواض الألمعي
- مباحث في التفسيرالموضوعي ليكوال: دكتور مصطفى مسلم
- دراسات في التفسيرالموضوعي ليكوال: دكتور أحمد جمال العمري
- التفسيرالموضوعي للقرآن الكريم ونماذج منه ليكوال: دكتور أحمد عبدالله الزهراني

د موضوعي تفسير يو مهم او ارزښتناک اړخ – چې هغه د موضوعي تفسير د ډولونو پر اساس د هغه بيلگې او نمونې دي – په دى ليكنه كې د مقالې د اوږوالي له امله پاتې شو ان شاء الله په راتلونكي كې به د يوى ځانگړې ليكنې په ترڅ هغه د قدرمنو لوستوالو سره شريک کړو.

وسبحانک اللهم وبحمدک اشهد ان لااله الا انت استغفرک و اتوب اليک.

وصلى الله على النبى الكريم وعلى آله وصحبه اجمعين

اخځليكونه او مصادر:

1. الصحاح تاج اللغه وصحاح العربيه۲/ ۷۸۱ د إسماعيل بن حماد الجوهري ليكنه د أحمد عبد الغفور عطار تحقيق د چاپ ځاى: دار العلم للملايين – بيروت د چاپ نوبت: څلورم1407 ه - 1987 م

2. المصباح المنير ٢٤٥/١ د أحمد بن محمد بن علي الفيومي المقري ليكنه.چاپ كوونكي: المكتبة العصرية
3. المفردات في غريب القرآن: 571. دأبو القاسم الحسين بن محمد ليكنه د محمد سيد كيلاني تحقيق،اناشر دار المعرفة، د چاپ ځای : لبنان
4. مناهل العرفان فى علوم القرآن، ج 1، ص 471، د محمد عبد العظيم، الزرقانى ليكنه ، دچاپ ځای: دار احياء التراث العربى.
5. معجم مقاييس اللغة ١١٧/٦د أبو الحسين أحمد بن فارس بن زكريا ليكنه د عبد السلام محمد هارون په تحقيق، چاپ: دار الفكر د چاپ نوبت: 1399هـ - 1979م.
6. مباحث في التفسير الموضوعي د دكتورمصطفى مسلم ليكنه، دچاپ ځای: دار القلم ،الطبعة: الرابعة 1426هـ - 2005م.
7. المدخل إلى التفسير الموضوعي، للدكتور عبد الستار فتح الله.د چاپ ځای:دار التوزيع والنشر الإسلامية، القاهرة .
8. دراسات في التفسير الموضوعي للدكتور زاهر بن عواض بن محمد الألمعي،2004 الطبعات:ط.3 الرياض.
9. . محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي. الناشر : دار ابن كثير ، اليمامة – بيروت الطبعة الثالثة ، 1407 - 1987
10. أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري .الناشر : دار الجيل بيروت + دار الأفاق الجديدة ـ بيروت
11. مقدمة في اصو التفسير مؤلف: أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن تيمية الحراني أبو العباس تقي الدين المحقق: عدنان زرزور سنة النشر: 1392 - 1972
12. الاعلام د خير الدين بن محمود بن محمد بن علي بن فارس، الزركلي الدمشقي (المتوفى : 1396هـ)ناشر : دار العلم للملايين د چاپ نوبت: پنځلسم - 2002 م
13. معجم المؤلفين.المؤلف: عمر بن رضا بن محمد راغب بن عبد الغني كحالة الدمشق (المتوفى: 1408هـالناشر: مكتبة المثنى - بيروت، دار إحياء التراث العربي بيروت
14. تذكرة الحفاظ محمد بن أحمد بن عثمان الذهبى.دراسة وتحقيق: زكرياعميرات.الناشر: دار الكتب العلمية بيروت-لبنان.الطبعة الأولى 1419هـ- 1998م
15. تهذيب التهذيب ابن حجر العسقلاني مطبعة مجلس دائرات المعارف النضامية, 1907.
16. وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان.المؤلف : أبو العباس شمس الدين أحمد بن محمد بن أبي بكر بن خلكان.المحقق : إحسان عباس.الناشر : دار صادر – بيروت الطبعة : الجزء : 1 - الطبعة : 0 ، 1900.
17. تاريخ بغداد.المؤلف : أحمد بن علي أبو بكر الخطيب البغدادي. الناشر : دار الكتب العلمية – بيروت
18. طبقات الشافعية الكبرى المؤلف: تاج الدين أبو نصر عبد الوهاب بن علي بن عبد الكافي السبكي المحقق: محمود محمد الطناحي - عبد الفتاح الحلو الناشر: فيصل عيسى البابي الحلبي سنة النشر: 1383 - 1964
19. بغية الوعاة في طبقات اللغويين والنحاة جلال الدين عبد الرحمن السيوطي سنة الولادة 849هـ/ سنة الوفاة 911هـ

20. شذرات الذهب في أخبار من ذهب.عبد الحي بن أحمد بن محمد العكري الحنبلي سنة الولادة 1032هـ/ سنة الوفاة 1089هـ.تحقيق عبد القادر الأرنؤوط، محمود الأرناؤوط الناشر دار بن كثير سنة النشر 1406هـ. مكان النشر دمشق
21. نزهة الألباء فى طبقات الأدباء المؤلف: ابن الانباري لمحقق: إبراهيم السامرائي الناشر: مكتبة المنار سنة النشر: 1405 – 1985.
22. تهذيب الكمال. المؤلف : يوسف بن الزكي عبدالرحمن أبو الحجاج المزي الناشر: مؤسسة الرسالة – بيروت.الطبعة الأولى ، 1400 - 1980تحقيق : د. بشار عواد معروف
23. لسان الميزان أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي. الناشر: مؤسسة الأعلمي للمطبوعات – بيروت - الطبعة الثالثة ، 1406 - 1986تحقيق : دائرة المعرف النظامية - الهند .
24. الجواهر المضية في طبقات الحنفية المؤلف: عبد القادر بن محمد بن محمد بن نصر الله بن سالم بن أبي الوفاء القرشي الحنفي محي الدين أبو محمد . المحقق: عبد الفتاح محمد الحلو الناشر: دار هجر سنة النشر: 1413 - 1993
25. طبقات المفسرين المؤلف: محمد بن علي بن أحمد الداوودي شمس الدين الناشر: دار الكتب العلمية سنة النشر: 1403 - 1983
26. طبقات المفسرين المؤلف : عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي. الناشر : مكتبة وهبة – القاهرة الطبعة الأولى ، 1396
27. تحقيق : علي محمد عمر
28. الفوائد البهية في تراجم الحنفية المؤلف: محمد عبد الحى اللكنوى الهندي أبو الحسنات المحقق: محمد بدر الدين أبو فراس النعساني الناشر: مطبعة السعادة سنة النشر: 1324
29. نفخ الطيب من غصن الأندلس الرطيب.أحمد بن محمد المقري التلمساني سنة الولادة 986/ سنة الوفاة تحقيق د. إحسان عباس الناشر دار صادر سنة النشر 1388هـ. مكان النشر بيروت
30. الديباج المذهب في معرفة أعيان علماء المذهب المؤلف : ابن فرحون مصدر الكتاب : موقع الوراق http://www.alwarraq.com
31. الصلة المؤلف : ابن بشكوال مصدر الكتاب : موقع الوراق
32. الفتح المبين في طبقات الأصوليين تأليف :عبد الله مصطفى المراغي الناشر :محمد علي عثمان.مطبعة أنصار السنة المحمدية بمصرسنة النشر: 1366 هـ/1947م
33. المنتظم في تاريخ الملوك والأمم المؤلف : عبد الرحمن بن علي بن محمد بن الجوزي أبو الفرج الناشر : دار صادر – بيروت الطبعة الأولى ، 1358
34. التكملة لوفيات النقلة المؤلف: عبد العظيم بن عبد القوي المنذري زكي الدين أبو محمد المحقق: بشار عواد معروف الناشر: مؤسسة الرسالة سنة النشر: 1405 - 1985
35. الكامل في التاريخ المؤلف : ابن الأثير مصدر الكتاب : موقع الوراقhttp://www.alwarraq.com
36. سير أعلام النبلاءالمؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قَايْماز الذهبي (المتوفى: 748هـ)الناشر: دار الحديث- القاهرة الطبعة: 1427هـ-2006م

37. معجم الأدباء المؤلف : ياقوت الحموي مصدر الكتاب : موقع الوراق http://www.alwarraq.com
38. البداية والنهاية (ط. المعارف المؤلف: إسماعيل بن عمر بن كثير الناشر: مكتبة المعارف بيروت سنة النشر: 1410 – 1990
39. العبر في خبر من غبر المؤلف : أبو عبدالله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز الذهبي.المحقق : أبو هاجر محمد السعيد بن بسيوني زغلول الناشر : دار الكتب العلمية – بيروت
40. شذرات الذهب في أخبار من ذهب .المولف عبد الحي بن أحمد بن محمد ابن العماد العكري الحنبلي ت: الأرناؤوط ناشر: دار ابن كثير.
41. حسن المحاضرة في أخبار مصر و القاهرة المؤلف : السيوطي مصدر الكتاب : موقع الوراق http://www.alwarraq.com
42. ذيل طبقات الحنابلة المؤلف : ابن رجب مصدر الكتاب : موقع الوراق http://www.alwarraq.com
43. الذيل على العبر في خبر من عبر المؤلف: ولي الدين أبو زرعة أحمد بن عبد الرحيم بن الحسين ابن العراقي المحقق: صالح مهدي عباس الناشر: مؤسسة الرسالة سنة النشر: 1409 – 1989
44. المقصد الأرشد في ذكر أصحاب الإمام أحمد الإمام برهان الدين إبراهيم بن محمد بن عبد الله بن محمد بن مفلح سنة الولادة 15 / جمادى الأولى / 816هـ/ سنة الوفاة 5/ شعبان / 884هـ تحقيق د عبد الرحمن بن سليمان العثيمين .الناشر مكتبة الرشد.سنة النشر 1410هـ - 1990م الدرر الكامنة : 23/4
45. viaf.org. "aleph.nkp.cz"aleph.nkp.cz .
46. موقع جائزة الملك فيصل: الشيخ الدكتور محمد عبد الخالق عضيمة http://kfip.org/ar/professor-mohammad-a-odaimah